

ОБГОВОРЮЄМО ПРОБЛЕМУ

УДК 373.24

DOI 10:25128/2415-3605.18.2.20

КАТЕРИНА КРУТІЙ

orcid.org/0000-0001-5001-2331

katerina.kruti@gmail.com

доктор педагогічних наук, професор
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, вул. Максима Кривоноса, 2

НАТАЛЯ ГАВРИШ

orcid.org/0000-0002-9254-558X

n.rodinaga@ukr.net

доктор педагогічних наук, професор
Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди
м. Переяслав-Хмельницький, вул. В. Сухомлинського, 30

ОЛЕКСАНДРА ЯНКОВИЧ

orcid.org/0000-0003-4253-5954

yankov@tnpu.edu.ua

доктор педагогічних наук, професор
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, вул. Максима Кривоноса, 2

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПАСІОНАРНИХ ЯКОСТЕЙ ДІТЕЙ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Визначено зміст поняття «пасіонарність дитини дошкільного віку» та обґрунтовано форми й методи розвитку пасіонарних якостей вихованців у закладах дошкільної освіти. Пасіонарність дитини дошкільного віку потрактовано як комплекс особистісних якостей (енергійність, ініціативність, упертість, внутрішнє непереборне прагнення до активності), які забезпечують їй домінування в групі, здатність до спілкування з позиції борця й переможця, до реалізації нестандартного стилю поведінки у грі, під час спеціально організованої або самостійної діяльності. Проаналізовано підходи класиків педагогіки С. Русової та А. Макаренка щодо виховання активних дітей з розвиненим войовничим інстинктом. Розроблено діагностичний інструментарій щодо з'ясування схильності до прояву пасіонарності дошкільника. Виявлено особливості розвитку пасіонарних якостей дітей у закладах дошкільної освіти: створення середовища любові, доброзичливості й довір'я; інтеграція зусиль батьків та працівників освітніх інституцій; спрямування дошкільників на творення добрих справ для найближчих людей; дотримання гармонії інтересів дошкільника та колективу групи; виховання в дитини поваги до правил і порядку, які ґрунтуються на принципах гуманізму, взаємоповаги, справедливості; організація різнобічної діяльності (навчальної, оздоровчої, мистецької тощо); втілення педагогіки забави та педагогіки переживань. Показано доцільність створення дитячої медіапродукції для пасіонарних дітей. Обґрунтовано необхідність партнерства з батьками у формуванні пасіонарної дитини; розроблено відповідні рекомендації для батьків.

Ключові слова: пасіонарність, пасіонарні якості, пасіонарність дитини дошкільного віку, пасіонарна особистість, субпасіонарний дошкільник, персистентний дошкільник.

ЕКАТЕРИНА КРУТИЙ

доктор педагогических наук, профессор
Тернопольский национальный педагогический университет
имени Владимира Гнатюка,
г. Тернополь, ул. Максима Кривоноса, 2

НАТАЛЬИЯ ГАВРЫШ

доктор педагогических наук, профессор
Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды
г. Переяслав-Хмельницкий, ул. В. Сухолинского, 30

АЛЕКСАНДРА ЯНКОВИЧ

доктор педагогических наук, профессор
Тернопольский национальный педагогический университет
имени Владимира Гнатюка
г. Тернополь, ул. Максима Кривоноса, 2

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ПАССИОНАРНЫХ КАЧЕСТВ ДЕТЕЙ В УЧРЕЖДЕНИЯХ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Определено содержание понятия «пассионарность ребенка дошкольного возраста» и обоснованы формы и методы развития пассионарных качеств воспитанников в заведениях дошкольного образования. Пассионарность ребенка дошкольного возраста определена как комплекс личностных качеств (энергичность, инициативность, упрямство, внутреннее непреодолимое стремление, к активности), которые обеспечивают ей доминирование в группе, способность к общению на основании позиции борца и победителя, к реализации нестандартного стиля поведения в игре, во время специально организованной или самостоятельной деятельности. Проанализированы подходы классиков педагогики С. Русовой и А. Макаренко относительно воспитания активных детей с развитым воинственным инстинктом. Разработан диагностический инструментарий выявления склонности к проявлению пассионарности дошкольника. Обнаружены особенности развития пассионарных качеств детей в учреждениях дошкольного образования: создание среды любви, доброжелательности и доверия; интеграция усилий родителей и работников образовательных институций; направление дошкольников на творение хороших дел для ближайших людей; соблюдение гармонии интересов дошкольника и коллектива группы; воспитание у ребенка уважения к правилам и порядку, которые основываются на принципах гуманизма, взаимоуважения, справедливости; организация разносторонней деятельности (учебной, оздоровительной, художественной и тому подобное); воплощение педагогики забавы и педагогики переживаний. Показана целесообразность создания детской медиатородуки для пассионарных детей. Обосновано необходимость партнерства с родителями в формировании пассионарного ребенка; разработаны соответствующие рекомендации для родителей.

Ключевые слова: пассионарность, пассионарные качества, пассионарность ребенка дошкольного возраста, пассионарная личность, субпассионарный дошкольник, персистентный дошкольник.

KATERYNA KRUTII

Doctor of Pedagogy, Professor
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
Ternopil, 2 Maksyma Kryvonosa St.

NATALIA HAVRYSH

Doctor of Pedagogy, Professor
Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
Pereiaslav-Khmelnytskyi, 30 Sukhomlynskoho St.

Doctor of Pedagogy, Professor
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
Ternopil, 2 Maksyma Kryvonosa St.

PECULIARITIES OF THE DEVELOPMENT OF CHILDREN'S PASSIONARY QUALITIES AT PRE-SCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The meaning of the term "passionarity of preschooler" has been defined in the article. Forms and methods of the development of children's passionarity qualities at pre-school educational institutions have been determined. Passionarity of preschooler has been explained as a complex of personal qualities (vitality, initiativeness, stubbornness, internal irresistible aspiration for activity) which provide the dominance in a preschooler group, the ability to communicate from the position of the fighter and the winner, to implement non-standard behavior in the game during the specially organized or independent activities. It has been proved that in the conditions of decrease of person's activity, scientists and pedagogical workers pay more attention to the education of children who have passionarity qualities and who are a vivid contrast to passive children. The pedagogy classics' (such as S. Rusova and A. Makarenko) approaches concerning the education of active children with developed militant instinct have been analyzed. Whether a child will become a leader, guide, builder, or rebel, destroyer, radical; the creator of the system or its small screw, – it all depends on the direction of educational influences of pre-school education specialists, the integration of their efforts with parents. The diagnostic tools to define preschoolers' inclination to manifest the passionarity have been developed. Based on the analysis of the speech content, such types of personality have been determined: passionarity (too energetic), persistent (moderately energetic) and subpassionarity (energy-deficient). Passionarity is diagnosed by determining in the speech frequent occurrence of great number of words corresponding to a passionarity personality. The correctness of the result is checked and supported by the analysis of the game activity and the manifestations of the child's emotions. Passionarity children are active, cheerful, lively, energetic, inquisitive, emotional. The following peculiarities of the development of the children's passionarity qualities at pre-school educational institutions have been found out: creation of environment of love, kindness and trust; integration of parents and education specialists' efforts; directing preschoolers to do good things for the closest people; balancing the interests of the preschooler and the team; the respect for rules and order based on the principles of humanism, mutual respect, justice; organization of many-sided activities (educational, recreational, artistic, etc.); the implementation of game pedagogy and pedagogy of emotional experiences. The expediency of creating the children's media products for the passionarity children has been shown. The necessity of partnership with parents in the formation of a passionarity child has been substantiated. The appropriate recommendations for parents have been developed.

Keywords: *passionarity, passionarity qualities, passionarity of preschooler, passionarity personality, subpassionarity preschooler, persistent preschooler.*

Причиною багатьох негараздів розвитку сучасної дитини психологи й педагоги називають пасивність, небажання брати на себе роль організатора, лідера. Дефіцит активності, спілкування деформує процес соціалізації особистості вже в дошкільному віці. Така дитина уникає контактів, у неї проявляється схильність до самотності. Найбільш відчутно пасивність особистості виявляє себе у старшому дошкільному віці через низький рівень взаємопов'язаності емоційних і вербальних реакцій. Будь-яка активність, неважливо, в якій дитячій діяльності, викликає у таких дошкільників тривогу, оскільки доведеться проявляти себе, бути поміченим, отже, якщо є можливість, дитина цього уникає. Пасивність дошкільників згодом трансформується в сором'язливість, боязкість, замкнутість, відчуженість, які виникають спочатку як емоційна реакція, або як психологічний захист, потім стають стереотипною стратегією поведінки.

В умовах зниження активності особистості науковці та педагогічні працівники все більше уваги приділяють вихованню дітей, котрим притаманні пасіонарні якості, які є яскравою протилежністю пасивним дітям. Проте потребують не менше уваги під час освітнього процесу, оскільки від спрямованості виховних впливів фахівців дошкільної освіти, інтеграції їх зусиль з батьками залежить, ким стане дитина: керівником, провідником, будівничим чи бунтарем, руйнівником, радикалом; творцем системи чи її гвинтиком.

Проблема пасіонарності є предметом міждисциплінарних наукових розвідок учених філософів, істориків, психологів, педагогів. Цей термін увійшов в наукове поле і повсякденне життя соціуму завдяки Л. Гумільову, який визначив пасіонарність як характеристику людини

чи етносу, сукупність якостей особистості, що забезпечують її активну життєву позицію. У психологічній науці проблему пасіонарності досліджують: Н. Сапригіна (уточнила психологічний зміст поняття «пасіонарність» як системи якостей: цілетворення, креативності, прагнення до самоактуалізації, особистого впливу, альтруїзму) [9, с. 76]; М. Коваленко (ним показано взаємозв'язок пасіонарності з темпераментом і мотивацією особистості) [4]; К. Фрумкін (пояснював пасіонарність через теорію сексуальності З. Фрейда (пасіонарність як прояв сублімованих несвідомих потягів)) [12] та ін. Пасіонарність як ознаку життєво енергійної та активної дитини дошкільного віку вивчає К. Крутій [6]. Науковець разом із Л. Зданевич розробила діагностичний інструментарій щодо з'ясування схильності до прояву пасіонарності дошкільника на основі контент-аналізу його мовлення [5].

Аналіз наукових досліджень дає підстави стверджувати, що проблемі розвитку пасіонарних якостей дітей приділено недостатньо уваги в педагогічній теорії та практиці, зокрема й дошкільній освіті. Нами не виявлено трактування терміна «пасіонарність дитини дошкільного віку». Ученими недостатньо обґрунтовано форми й методи впливу на дошкільників з вираженими пасіонарними якостями, не розроблено рекомендації щодо роботи з такими дітьми. Є важливими також ретроспективні наукові розвідки з означеної проблеми.

Мета дослідження: виявити особливості та обґрунтувати форми й методи розвитку пасіонарних якостей вихованців у закладах дошкільної освіти.

Упровадивши в середині ХХ ст. термін «пасіонарність», Л. Гумільов пасіонарну особистість характеризував як цілеспрямовану, вольову, діяльнісну. Вона готова віддати своє життя за ідею, за досягнення мети. Пасіонарність (у широкому значенні), на думку вченого, це – інтегративна характеристика особистості, якості якої спрямовані на вдосконалення себе і суспільства, базуються на особистісній активності людини і мають соціальну значущість: цілеспрямованість, здатність до подолання перешкод і до наднапруження, компліментарність, лідерство, адаптивність, розвинена інтуїція, конструктивна агресивність і зріла емоційність [2, с. 266]. Проте цілком природно, що з часом значення поняття «пасіонарність» трансформувалося. У свідомості людей воно тепер означає не зовсім те, що мав на увазі свого часу Л. Гумільов.

Широкі визначення цього терміна дають сучасні словники іншомовних слів, а саме: пасіонарний (від лат. *passio* – страждання і навіть пасивність, але також афект, пристрасть) – той, хто володіє підвищеною активністю, пристрастністю, тоді як пасіонарій – активна людина, яка має значну внутрішню енергію. Однокореневі слова в європейських мовах різняться смисловими відтінками. Англіїці привнесли в розуміння пасіонарності новий зміст: для них *passion* – це спалах гніву, вибух почуттів; у поляків це – лють, сказ; *passionant* румунською – це людина, здатна захопити, для голландців, данців, німців, шведів *passion* – лише захоплення. Щодо української мови, то латинському *passio* найкращий відповідник – пристрасть. У повсякденному широкому вживанні так називають будь-яке сильне бажання і навіть слабкий потяг. Отже, етимологія зазначеного терміна, який має багатозначний і різноплановий зміст, продовжує уточнюватись. Це поняття свого часу спричинило значну хвилю різноманітних реакцій у науковому світі: від захоплення до жорсткої критики. Зауважимо, що й до сьогодні тлумачення терміна має різні варіанти. Попри те, ученими не потрактовано поняття «пасіонарність дитини дошкільного віку», хоча саме від підходів до розвитку пасіонарних якостей вихованців залежить їх майбутнє.

На основі аналізу енциклопедичних, довідкових видань, праць Л. Гумільова, М. Коваленка, К. Крутій, Н. Сапригіної, О. Ярошинської та інших учених з проблем пасіонарності, пасіонарність дитини дошкільного віку трактуємо як комплекс особистісних якостей (енергійність, ініціативність, упертість, внутрішнє непереборне прагнення до активності), які забезпечують їй домінування в групі, здатність до спілкування з позиції борця й переможця, до реалізації нестандартного стилю поведінки у грі, під час спеціально організованої або самостійної діяльності.

Ще до появи терміна «пасіонарність» у науковому обігу вчені описували тип дитини дошкільного віку, якій притаманні войовничий інстинкт, і обґрунтовували способи впливу на неї. Зокрема, С. Русова застерігала дорослих від неправильного застосування методів дисципліни: «Вихователь ніколи не мусить ставати на прю зі своїм учнем, а мусить знаходити шляхетні напрямки, куди повертати той лишок сил, який з'являється в цьому інстинктові, аби

він не перетворився на грубе насильство та вередування [8, с. 42]. Отже, С. Русова пише про інстинкт боротьби, використовуючи термін «ставати на прю» у значенні – вступати в боротьбу з ким-, чим-небудь. І далі авторка наголошує: «Діти родяться з природними нахилами до активності» [10, с. 140], «дитина є діяльнісно-засвоююча, творча особистість» [10, с. 60]. Перечитуючи актуальні й нині роботи С. Русової, знаходимо цікавий вираз «бойовничий нахил». Ось так українська просвітителька пояснює свою думку: «Ми не мусимо пригноблювати нахилу бойовничого, але мусимо давати йому напрямок, відповідний потребам нашого сучасного стану розвитку...» [10, с. 16], «усе життя є боротьба – для боротьби наші діти мусять бути підготовлені, і виховання має зробити дітей дужими, смілими, а головне – виховання має намітити дітям ті мети, заради яких вони мусять боротися [10, с. 17]. І на останок, як твердження: «...ми не маємо права присипляти бойовничого інстинкту в наших дітях, але мусимо цей жвавий, життєвий інстинкт викохати на добру мету, навчити наших дітей направляти його на поліпшення добробуту нашого громадянства, на культурний, економічний розвиток нашого народу, нашого краю [10, с. 18].

А. Макаренко, виокремлюючи групи дітей у колективі за їх поведінкою, нахилами, активністю, зазначав, що особливої уваги потребують не ті, що завжди в центрі подій (пасіонарні особистості), здатні на вчинок (часто злочинний), а якраз пасивні діти (за термінологією А. Макаренка, «болото»), оскільки «бешкетники» («шпана») завдяки виховній роботі стають у житті соціально активними громадянами, що переймаються долею країни. Пасивні ж діти дбають у майбутньому лише про себе і зовсім не зважають на запити громади. Отже, метою роботи педагога є «виховати певний тип громадянина, випустити бойовий, активний, життєвий характер [7, с. 159]. А. Макаренко вказав на помилки тих педагогів, які працюють передусім із активними (пасіонарними) дітьми, вважаючи своїм обов'язком «морочитися з тим, хто або протестує, або відстає, а так звана «норма» сама йде. Але куди вона йде і куди вона виходить – це питання» [7, с. 159].

В історії України функцію пасіонарної особистості виконувала жінка-матір, стверджує О. Ярошинська, оскільки «вона має підвищений потяг до дії (пасіонарії), спрямовуючи свою енергію на досягнення основної мети – збереження та відродження нації, а життєздатна нація зберігає себе в родині» [15, с. 14].

Класики педагогіки, сучасні вчені доводять важливість збереження в дітей пасіонарних якостей, отже, необхідно обґрунтовувати інноваційні форми й методи виховання таких дітей. Проте на практиці часто відбувається навпаки: пасіонарність намагаються трансформувати в керованість, дисциплінованість, а то й «полікувати». Енергійність, цікавість до доквілля, активність у рухах можуть стати підставою, щоб некваліфікований психолог чи невропатолог встановив діагноз СДУГ – «синдром дефіциту уваги та гіперактивності». Якщо уважно вчитатися в діагностичні показники для встановлення цього «діагнозу», стає моторошно [6, с. 10].

Так, для психологів пропонується встановити СДУГ, якщо дитина: сидючи на стільці, крутиться; часто встає зі свого місця на занятті, під час уроків або в інших ситуаціях, коли потрібно залишатися на місці; проявляє безцільну рухову активність: бігає, крутиться, намагається кудись залізти, причому в таких ситуаціях, коли це неприйнятно; зазвичай, не може тихо, спокійно грати або займатися чим-небудь на дозвіллі; часто перебуває в постійному русі і поводить так, «ніби до неї прикріпили мотор»; часто буває балакучою; часто відповідає на запитання не замислюючись, не вислухавши їх до кінця; зазвичай не може чекати своєї черги в різних ситуаціях; часто заважає іншим, пристає до оточуючих (наприклад, втручається в розмови або ігри); під час сну розкривається, весь час ворухиться, збиває простирадло, скидає на підлогу ковдру. Сподіваємось, що в дорослих достатньо професійної та життєвої мудрості, щоб визнати: ці показники присутні майже в кожній фізично здорової, розвиненої, активної дитини. Орієнтуватись на такий діагностичний матеріал не можна, а тим більше – ставити позначку «СДУГ» [6, с. 11].

Пропонуємо адаптований нами діагностичний інструментарій щодо з'ясування схильності до прояву пасіонарності дошкільника. У грі пасіонарні (наденергійні) діти демонструють активну діяльність, часту зміну пози, жестикуляції, високу силу голосу, використання міміки; яскраві емоції, що демонструють пристрасність, оптимізм; превалювання в мовленні «пасіонарних слів» (в основному дієслів руху, напрямку і займенника «Я»); персистентні (помірно енергійні) – помірну активність, можливість довго перебувати в одному

положенні та грати на самоті, одноманітність ігри, супровід мовлення врівноваженими інтонаціями, обмеженої мімікою, жестикуляцією; емоційну стриманість, підвищення емоційного фону в особистісно значущих ситуаціях, сором'язливість; переважання персистентних слів (в основному іменники й дієслова помірної активності, використання займенника «Ми»); субпасіонарні (енергодефіцитні) проявляють метушливість, малорухливість, бездіяльність; грають тільки в групі з ініціативи інших дітей; ледве чутно силу голосу, збіднена жестикуляція і міміка; інфантильні емоції (задоволення як радість і незадоволення як плач), байдужість, апатія, прояв тривожності, песимізму; переважання субпасіонарних слів (в основному іменників з прикметниками або похідними від прикметників у вигляді прислівників «нудно», «нецікаво» тощо, використання займенника «Вони») [3, с. 111].

У мовленні пасіонарних дітей зафіксовано превалювання таких іменників, дієслів, прикметників, займенників: битва, веселощі, герой, дурощі, любов, перемога, поміч, посланець, радість, слово, справа, удар, удача, хитрощі; віднайти, зібрати, кликати, переконати, перемогти, придумати, примушувати, принижувати, присвоювати, страждати; активний, бойовий, вольовий, діловий, захоплюючий, пристрасний, цікавий, червоний; «Я». У персистентних дітей – батьки, дід, допомога, друзі, здоров'я, праця, сім'я, терпіння; грати, гуляти, захищати, намагатись, об'єднатись, просити, учити; зелений, коричневий, надійний, працелюбний, синій, спокійний, турботливий; «Ми». Мовлення субпасіонарних дошкільників рясніло такими словами: відпочинок, відпустка, втома, їжа, лід, перерва, жертва, спокій, плач, сон, страх; боятись, відвертатись, відпочивати, лежати, піти, спати, ховатись, чекати; брудний, нудний, похмурий, сірий, тривожний, хворий, хмурий, чорний; «Вони».

Доведено, що в різних видах діяльності самооцінка дитини дошкільного віку різна: в малюванні дитина оцінює себе адекватно; у грамоті – переоцінює; у співах – недооцінює. Відомо, що дитина, яка виокремлює своє «Я» через діяльність, завищує свою самооцінку; дитина, яка виокремлює своє «Я» через сферу відносин, занижує свою самооцінку; діти, які мають різний статус, положення у референтній групі, по-різному оцінюють себе, «непопулярні» діти, як правило, переоцінюють себе. Отже, дорослий повинен допомогти дитині: усвідомити свої особливості не тільки в діяльності, й у поведінці, відносинах з оточуючими, формувати адекватну самооцінку. Авторський досвід роботи з дітьми дошкільного віку доводить, що саме контроль найчастіше є найбільш слабким місцем в регуляції мовленнєвої діяльності дитини. Оцінно-контрольну діяльність обумовлено передусім умінням дитини оцінювати і контролювати дії не тільки однолітків, й контролювати власну діяльність. Оцінно-контрольні дії виконують подвійну функцію, а саме: вони необхідні як умова і засіб засвоєння знань, формування вмінь і навичок і водночас вони є найважливішою умовою застосування засвоєних мовленнєвих знань, вироблених умінь і навичок.

Персистентні дошкільники можуть правильно виконати дію, запропоновану дорослим, самостійно виправити помилки. У них існує вибірковий самоконтроль, вже сформована самооцінка: уміння адекватно й аргументовано пояснити свою помилку. У пасіонарних дітей відзначається негайне, правильне, самостійне виправлення помилки під час виконання певної дії. Оцінно-контрольні дії сформовані, є неусвідомлений самоконтроль і самооцінка.

Отже, пасіонарність діагностується шляхом виявлення в мовленні більшої кількості слів, відповідних пасіонарній особистості, а також підкріплюється аналізом ігрової діяльності та проявам емоцій у дитини. Пасіонарні діти активні, життєрадісні, рухливі, енергійні, допитливі, емоційні [6, с. 12].

Аналіз результатів діагностики засвідчує необхідність добору таких форм і методів виховання дітей, які були б ефективними водночас у вихованні пасіонарних, субпасіонарних та персистентних дошкільників. На перший погляд, таке завдання виконати неможливо, особливо, в умовах переваженості груп у закладах дошкільної освіти (понад 30 дітей). Вихователів складно організувати взаємодію з великим дитячим колективом, забезпечивши при цьому індивідуальний підхід до кожного. У нього може виникнути бажання дисциплінувати дітей будь-якими методами й засобами (окрик, осуд, розмова з батьками, покарання через місце у кутку тощо). Доцільно у виховній роботі спиратися на приклад казкового героя, чи мультиплікаційного фільму щодо того, як зберегти індивідуальність, невичерпну енергію і при цьому залишатися улюбленцем дітей та вихователів. На жаль, суперечливо сприймаються перетворення Петрика П'яточкіна з мультфільму «Як Петрик П'яточкін слоників рахував»

(Київнаукфільм, 1985, режисер Олександр Вікен) з невгамовної й винахідливої, жвавої й енергійної дитини, що живе в радісному й безжурному дитячому світі, у дисциплінованого вихованця. До поринання у сон і після нього – це наче два різні маляти. Спочатку можна споглядати Петрика як каталізатора змін. З його приходом у дитсадок спокійних дітей як-ніби хтось підмінив, появився лідер, за яким потягнулися діти. Вони вважають Петрика своїм «ватажком» і повторюють усі капості за ним. Вихователі важко впоратися з малюком. Успішним виявляється прийом порахувати слоників перед сном. Прокинувшись, Петрик стає іншою дитиною. Але як поводитиметься далі, який імпульс для розвитку отримає його енергійність, такої відповіді автори мультиплікаційного фільму не дають.

На жаль, кінематограф не створив дитячого фільму про пасіонарного дошкільника, який діє і робить добрі справи; хоч і створює проблеми старшим, проте позитивні результати його вчинків домінують.

Виникає запитання, а чи є на цю тему дитяча література? Одна з небагатьох – О. Виженка «Історія запорізьких козаків для веселих дітлахів». Зважаючи на дослідження І. Стороженка про пасіонарність як джерело виникнення українського козацтва в аспекті етногенезу [11], книга О. Виженка викликає інтерес у вихователів, батьків, що виховують активну дитину-лідера. Вона адресована дітям 5–10 років. Залишається сподіватися, що книг і мультиплікаційних фільмів, доступних для сприйняття дошкільникам, про рухливих, ініціативних дітей, які здатні свій потенціал реалізувати у конструктивній діяльності, створюватиметься більше. А зараз у цьому контексті необхідно покладатися на педагогів, фахівців дошкільної освіти, які розробляють та використовують інноваційні форми й методи впливу на дитячий колектив, зокрема й на дітей з пасіонарними якостями.

Передусім це метод взаємодії «від серця до серця», який передбачає проникнення в сутність дитини, утвердження у взаємостосунках мудрості й добра [13, с. 59]. Лише в атмосфері любові можна керувати збереженням і розвитком пасіонарних якостей та регулювати (звичайно, не присипляти) активність і енергійність. Звичайно, залишати ситуацію на самоплив – хай майбутній лідер робить все, що хоче – не можна: з раннього дитинства в дитини треба формувати повагу до порядку. Але він має забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості і виключають приниження честі та гідності дитини. Необхідно її нестримну енергію спрямовувати в ціннісну діяльність. Добираючи способи впливу на дошкільника, дотримуватися гармонії інтересів дитини й колективу. Необхідно спонукати дошкільника творити добрі справи для батьків, для однолітків, зважати на їх потреби.

Зберегти лідерські задатки в дитини й пасіонарні якості особистості, на нашу думку, дає змогу ігрова діяльність (у всіх її формах і проявах). Перспективним напрямом роботи є впровадження педагогіки забави, яка успішно розвивається в країнах ЄС і набуває розповсюдженості в закладах освіти України [17]. Її особливістю є використання численних засобів самовираження. Дитина реалізовує своє прагнення до активності в ігрових і сюжетних танцях, рухах, музиці, що супроводжуються акцентуванням уваги педагога на успіхах дитини. Він «із керівника, що має позицію стояти над дітьми, вивишуватися над ними, бачити все й віддавати розпорядження, перетворюється на друга дитини, помічника в житті» [14, с. 21].

Ще однією формою розвитку пасіонарних якостей є експериментування. Недарма за активністю в ігровій діяльності дитини психологи пропонують прогнозувати майбутню трудову діяльність дорослої людини. На нашу думку, заняття пізнавально-дослідницькою діяльністю (освітні ситуації, подорожі) дають змогу також розширити практичні знання дітей з експериментування, конкретизувати їх, отримати дитині той чи інший досвід спілкування з довкіллям. Отже, в ігровій діяльності та експериментуванні в дошкільників закладаються основи діяльнісної пасіонарності.

Варто впроваджувати також педагогіку переживань, засновником якої є німецький діяч К. Хахн [16]. Центральне поняття такої педагогіки – досвід. Досвід – це те, що людина переживає сама, він індивідуальний і не залежить від впливів інших. Це суб'єктивна, особиста подія в житті людини. Водночас досвід є тим багажем особистості, який вона отримує від зустрічі з реальністю. Завдання педагога — познайомити дитину зі Всесвітом, дати їй можливість зустрітися з незнайомим, невідомим, а те, який сенс, яке забарвлення отримає досвід у внутрішньому світі дитини, залежить тільки від неї самої. Це приватна сфера, втручатися в яку педагог не має права. Основними принципами педагогіки переживань є:

людина повинна все робити сама, отримуючи безпосередній прямий досвід; проблемні ситуації мають бути реальними, а не штучними (якщо приготування обіду, то зі справжніх продуктів, на цій плиті; багаття – у лісі; скелі – у горах); людина повинна отримати досвід взаємодії як із природою, так і з суспільством. Для досягнення результату вона повинна навчитися співпрацювати з іншими людьми; досвід спілкування з природою має бути як незвичайним (екстремальним, екзотичним), так і повсякденним, тобто людина повинна навчитися жити в різноманітному світі; отримання досвіду має бути добровільним. Людина сама визначає, хоче вона отримати той або інший досвід чи ні; буде ризикувати чи ні; має бути право вибору.

У розвитку пасіонарних якостей дітей важливо співпрацювати з батьками, яким необхідно порадити:

- дуже чітко, коротко та однозначно ставити завдання перед дитиною, за необхідності обмежувати в часі, а після його виконання аналізувати, яких успіхів досягнуто і що не вдалося зробити;
- виявити захоплення дитини, щоб дошкільник міг витратити «невичерпну» енергію;
- на заняттях з дидактичними цілями періодично влаштовувати перерву, давати можливість побігати, розім'ятися, зробити зарядку; доцільно також реалізовувати навчання у русі;
- створити доброзичливий емоційний клімат у родині, частіше хвалити дитину за її успіхи; намагатися м'яко забороняти щось дитині (при цьому розмовляти з дитиною спокійно, не кричати), уникати слів «ні», «не можна»;
- акцентувати увагу на доборі медійних засобів: дитячих мультиплікаційних фільмів без агресії, жорстокості, з гуманними вчинками героїв; книжечок і журналів, де герої творять добрі справи, де панує любов і злагода.

Отже, пасіонарність як сукупність якостей особистості, що забезпечують її активну життєву позицію, не можна пригнічувати, а цілеспрямовано розвивати з раннього віку: необхідно надати дитині змогу спробувати себе в різних галузях: побути співаком, артистом, балериною, музикантом, науковцем, винахідником, але уважно стежити за тим, що дитині найбільше подобається, що виходить краще, що надає найбільшого задоволення, чим вона займається самостійно. Без фантазії, творчості і сміливості, впевненості у власних силах, самостійності, цілеспрямованості, умінні доводити свою думку ніколи не буде справжніх відкриттів, ніколи не розвинеться значна внутрішня енергія – активність.

Особливостями розвитку пасіонарних якостей дитини в закладах дошкільної освіти є створення середовища любові, доброзичливості й довір'я; інтеграція зусиль батьків та працівників освітніх інституцій; спрямування дошкільників на творення добрих справ для найближчих людей; дотримання гармонії інтересів дошкільника та колективу групи; виховання в дитини поваги до правил і порядку, які ґрунтуються на принципах гуманізму, взаємоповаги, справедливості; організація різнобічної діяльності (навчальної, оздоровчої, мистецької тощо); втілення педагогіки забави та педагогіки переживань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гумилев Л. Н. География этноса в исторический период / Л. Н. Гумилев. – Л.: Наука, 1990. – 279 с.
2. Гумилев Л. Н. Этносфера: история людей и история природы / Л. Н. Гумилев. – СПб.: Кристалл, 2002. – 578 с.
3. Зимина И. С. Психолого-педагогическая диагностика пассионарных качеств у детей / И. С. Зимина // Сибирский психологический журнал. – 2009. – № 33. – С. 108–113.
4. Коваленко М. И. Пассионарность как психологический феномен / М. И. Коваленко // Психологические проблемы самореализации личности. – СПб.: Изд-во СПб. ун-та, 1999. – [Электронный ресурс]. – URL: <http://gumilevica.kulichki.net/debate/Article13.htm>.
5. Крутій К. Л. Аналіз чинників та індикаторів, що впливають на розвиток сучасних дітей та на їхню стратифікацію за категоріями / К. Крутій, Л. Зданевич // Педагогічний дискурс. – 2016. – Вип. 20. – С. 115–122.
6. Крутій К. Л. Пасіонарність як ознака життєво енергійної та активної дитини / К. Л. Крутій // Дошкільне містечко. – 2015. – № 4. – С. 7–13.
7. Макаренко А. С. Проблеми шкільного радянського виховання / Твори в семи томах. – К.: Рад. школа, 1954. – Т. 5. – С. 97–205.
8. Русова С. Нова школа соціального виховання / С. Русова // Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. Кн. 2 / За ред. Є. І. Коваленко; упоряд., прим. Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук. – К.: Либідь, 1997. – С. 16–104.

9. Сапрыгіна Н. В. Пасіонарность как индивидуально-психологическая характеристика личности / Н. В. Сапрыгіна // Наука і освіта. – 2015. – № 11–12. – С. 74–78.
10. Софія Русова: з маловідомого і невідомого: трилогія. Ч. 1. «Несторка української педагогічної літератури...» / Упоряд. О. Джус, З. Нагачевська. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. – 456 с.
11. Стороженко І. Пасіонарність – джерело виникнення українського козацтва в аспекті етногенезу / І. Стороженко // Військово-історичний альманах. – 2013. – Ч. 1–2 (25–26). – С. 3–9.
12. Фрумкін К. Г. Пасіонарность: приключения одной идеи / К. Г. Фрумкін. – М.: Изд-во ЛКИ, 2008. – 224 с.
13. Янкович О. І. Метод взаємодії «від серця до серця» в українській та зарубіжній педагогіці / О. І. Янкович, І. І. Янкович // Таврійський вісник освіти. – 2016. – № 1 (53). – С. 56–59.
14. Янкович О. І. Педагогіка забави в теорії і практиці початкової та дошкільної освіти України й Польщі / О. І. Янкович // Педагогічний альманах: збірник наукових праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. – Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2017. – Вип. 36. – С. 19–24.
15. Ярошинська О. О. Розвиток поглядів на інститут батьківства в історії української етнопедагогіки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / О. О. Ярошинська. – К., 2005. – 19 с.
16. Hahn K. Reform mit Augenmaß. Ausgewählte Schriften eines Politikers und Pädagogen / von Michael Knoll ; Kurt Hahn. – Verlag Klett-Cotta, Stuttgart, 1998. – P. 15–29.
17. Pedagogika zabawy w edukacji kulturalnej: pod. red. Elżbiety Kędzior Niczyporuk. – Lublin: Wydawnictwo KLANZA, 2006. – 242 s.

REFERENCES

1. Gumilev L. N. Geografiya etnosa v istoricheskiy period [Geography of the Ethnos in the Historical Period] / L. N. Gumilev. – L.: Nauka. 1990. – 279 s.
2. Gumilev L. N. Etnosfera: istoriya lyudey i istoriya prirody [Ethnosphere: the History of People and the History of Nature] / L. N. Gumilev. – SPb.: Kristall. 2002. – 578 s.
3. Zimina I. S. Pedagogicheskiye vozmozhnosti vospitaniya passionarnoy lichnosti [Pedagogical Possibilities of the Passionary Personality Education] // Pedagogicheskoye obrazovaniye. – 2007. – № 1. – S. 59–75.
4. Kovalenko M. I. Passionarnost kak psikhologicheskoy fenomen [Passionarity as a Psychological Phenomenon] / M. I. Kovalenko // Psikhologicheskie problemy samorealizatsii lichnosti. – Psychological problems of selffulfillment of personality. – SPb.: Izd-vo SPb. un-ta., 1999. Retrieved from: <http://gumilevica.kulichki.net/debate/Article13.htm> [in Russian].
5. Krutii K. L. Analiz chynnykiv ta indyikatoriv, shcho vplyvaiut na rozvytok suchasnykh ditei ta na yikhniu stratyfikatsiiu za katehoriiami [The Analysis of Factors and Indicators that Affect the Development of Modern Children and Their Stratification by Categories] / K. Krutii, L. Zdanevych // Pedagogichnyi dyskurs. – 2016. – Vyp. 20. – S. 115–122.
6. Krutii K. L. Pasionarnist yak oznaka zhyttievo enerhiinoi ta aktyvnoi dytyny [Passionarity as a Feature of a Vitally Energetic and Active Child] // K. L. Krutii // Doshkilne mistechko. – 2015. – № 4. – S. 7–13.
7. Makarenko A. S. Problemy shkilnoho radianskoho vykhovannia [Problems of the School Soviet Education] / Tvory v semy tomakh. – K.: Rad. shkola, 1954. – T. 5. – S. 97–205.
8. Rusova S. Nova shkola sotsialnoho vykhovannia [The New School of Social Education] / S. Rusova // Vybrani pedagogichni tvory: U 2 kn. – Kn. 2 / Za red. Ye. I. Kovalenko; uporiad., prym. Ye. I. Kovalenko, I. M. Pinchuk. – K.: Lybid, 1997. – S. 16–104.
9. Saprygina N. V. Passionarnost kak individualno-psikhologicheskaya kharakteristika lichnosti [Passionarity as an individual an psychological characteristic of the personality] / N. V. Saprygina // Nauka i osvita. – 2015. – № 11–12. – S. 74–78.
10. Sophiia Rusova: z malovidomoho i nevidomoho: [Sofia Rusova: from Little-known and Unknown] [trylohiia]. – Chastyna 1. «Nestorka ukrainsoi pedagogichnoi literatury...» / Uporiadnyky O. Dzhus, Z. Nahachevska. – Ivano-Frankivsk: Hostynets, 2006. – 456 s.
11. Storozhenko I. Pasionarnist – dzherelo vynykennia ukrainsoho kozatstva v aspekti etnogenezu [Passionarity – the Source of the Ukrainian Cossacks Beginning in the Aspect of Ethnogenesis] / Ivan Storozhenko // Viiskovo-istorychni almanakh. – 2013. – Ch. 1–2 (25–26). – S. 3–9.
12. Frumkin K. G. Passionarnost: priklyucheniya odnoy idei [Passionarity: the Adventures of One Idea] / K. G. Frumkin. – M.: Izd-vo LKI. 2008. – 224 s.
13. Yankovych O. I. Metod vzaiemodii «vid sertsia do sertsia» v ukrainskii ta zarubizhnii pedahohitsi [The Method of “Heart-to-Heart” Interaction in Ukrainian and Foreign Pedagogy] / O. I. Yankovych, I. I. Yankovych // Tavriiskiy visnyk osvity. – 2016. – № 1 (53). – S. 56–59.
14. Yankovych O. I. Pedahohika zabavy v teorii i praktysi pochatkovoї ta doshkilnoi osvity Ukrainy i Polshchi [Game Pedagogy in the Theory and Practice of Primary and Preschool Education of Ukraine and Poland] / O. I. Yankovych // Pedagogichnyi almanakh: zbirnyk naukovykh prats / redkol.

- V. V. Kuzmenko (holova) ta in. – Kherson: KVNZ «Khersonska akademiia neperervnoi osvity», 2017. – Vyp. 36. – С. 19–24.
15. Yaroshynska O. O. Rozvytok pohliadiv na instytut batkivstva v istorii ukrainskoi etnopedahohiky [The Development of Ideas on the Institute of Paternity in the History of Ukrainian Ethnopedagogy]: avtoref. dys. kand. ped. nauk 13.00.01 / O. O. Yaroshynska. – K., 2005. – 19 s.
16. Hahn K. Reform mit Augenmaß. Ausgewählte Schriften eines Politikers und Pädagogen [Reform with a Sense of Proportion. Selected Works of a Politician and an Educator] / von Michael Knoll ; Kurt Hahn. – Verlag Klett-Cotta, Stuttgart, 1998. – P. 15–29.
17. Pedagogika zabawy w edukacji kulturalnej [Game Pedagogy in Cultural Education]: pod. red. Elżbiety Kędzior Niczyporuk. – Lublin: Wydawnictwo KLANZA, 2006. – 242 s.

Стаття надійшла в редакцію 23.05.2018 р.

УДК 378.016:811.161.2

DOI 10.25128/2415-3605.18.2.21

МИРОСЛАВА ПІГУР

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0244-6447>

pigur.muroslava@gmail.com

кандидат педагогічних наук, доцент

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, вул. Максима Кривоноса, 2

ІНТЕГРАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Обґрунтовано доцільність й ефективність використання міжрівневих і міжпредметних зв'язків під час вивчення сучасної української літературної мови та методики навчання української мови. Відзначено, що інтеграція як необхідний дидактичний засіб сприяє формуванню у майбутніх учителів-словесників цілісного уявлення про функціонування мовних одиниць у системі, усуненню дублювання навчального матеріалу у лінгвістичних дисциплінах. Вказано, що в навчальному процесі вищої школи здійснюється орієнтація на професійну модель випускника педагогічного навчального закладу: наявність у нього сучасних теоретичних знань, ґрунтовних практичних умінь навичок, творчих якостей та високої професійної (методичної) майстерності. Обмежена кількість годин, відведених на формування методичних знань, умінь і навичок з того чи іншого розділу мови, не сприяє реалізації цих завдань, в зв'язку з чим постає необхідність введення елементів методики на заняттях з курсу сучасної української літературної мови в таких аспектах: 1) зіставлення змісту виучуваного матеріалу в школі й педагогічному ВНЗ; 2) виконання вправ і завдань інтегрованого характеру; 3) добір дидактичного матеріалу до окремих тем тощо. Основною одиницею презентації мовного матеріалу в такій системі має бути текст (контекст), бо саме в ньому виявляються закономірності функціонування мовних одиниць кожного рівня. Важливим прийомом вивчення мови є аналіз мовних одиниць, тому всі різновиди мовного розбору варто використовувати на заняттях із сучасної української літературної мови, але робити його співзвучним до мовного розбору в загальноосвітній школі. З цією ж метою можна використовувати підручники з рідної мови, призначені для освітнього процесу школярів.

Ключові слова: інтеграція, професійна модель, мовна одиниця, мовна система.

МИРОСЛАВА ПІГУР

кандидат педагогічних наук, доцент

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

г. Тернополь, ул. Максима Кривоноса, 2